

ความสัมพันธ์ในระยะก่อนการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต

ในระหว่าง ค.ศ. 1885-1890 (พ.ศ. 2428-2433) แนวโน้มความสนใจของรัฐบาลรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ความผันแปรของสถานการณ์ในภูมิภาคนี้ทำให้รัฐบาลรัสเซียซึ่งมีผลประโยชน์มหาศาลอยู่ในจีนเริ่มมองเห็นอันตรายจากการที่อังกฤษผู้เป็นคู่แข่งของตนทั้งทางผลประโยชน์เศรษฐกิจและทางการเมืองในเกือบทุกส่วนของโลกในขณะนั้น อาจเข้าไปมีอิทธิพลในภาคใต้ของจีนโดยผ่านทางคอนทอนเหนือของพม่า¹ เพราะใน ค.ศ. 1886 (พ.ศ. 2429) รัฐบาลอังกฤษสามารถแผ่ขยายอำนาจเข้ายึดครองพม่าได้ทั้งหมด ในขณะเดียวกันเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลรัสเซียได้แต่งตั้งข้าราชการชาวรัสเซียแก่จากกระทรวงการต่างประเทศมาทำหน้าที่กงสุลอยู่ในภูมิภาคนี้ที่สิงคโปร์ใน ค.ศ. 1890 (พ.ศ. 2433) ซึ่งเดิมรัฐบาลรัสเซียเคยแต่อาศัยพ่อค้าชาวพื้นเมืองหรือพ่อค้าชาวต่างประเทศทำหน้าที่กงสุลของตน การเปลี่ยนแปลงแนวทางปฏิบัติครั้งนี้ของรัสเซียแม้จะมีจุดมุ่งหมายเพื่อการเตรียมประสานงานการต้อนรับและอำนวยความสะดวกแก่มกุฎราชกุมารรัสเซียที่จะเสด็จประพาสภูมิภาคนี้ในปีต่อไปเป็นสำคัญก็จริง² แต่ก็น่าจะมีเหตุผลทางเศรษฐกิจที่มุ่งจะส่งเสริมและขยายตลาดการค้าของรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แฝงอยู่ด้วย เพราะอย่างน้อยที่สุดในประเทศไทยในขณะนั้นก็ปรากฏว่าได้มีการเปิดตลาดการค้าสำหรับน้ำมันเชื้อเพลิงจากแหล่งน้ำมันของรัสเซียในเอเชียกลางขึ้นที่กรุงเทพฯ แล้ว³ ซึ่งพอที่จะทำให้รัฐบาลรัสเซียมองเห็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตนจะได้รับจากภูมิภาคนี้ในอนาคต

¹PKD...II, "Part III: [Introduction],", p. 100.

²Quested, op. cit., 50.

³PKD...II, "Part III: [Introduction],", p. 101.

การเสด็จประพาสประเทศไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัส และการเสด็จประเทศรัสเซียของ
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ใน ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2433-2434)

รัฐบาลไทยดูเหมือนจะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศโดยทั่วไป และของผลประโยชน์ของรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และตระหนักดีถึงความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างความสัมพันธ์กับประเทศรัสเซียให้มากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทยเอง เพราะตั้งแต่ ค.ศ. 1883 (พ.ศ. 2426) เป็นต้นมา สถานการณ์ต่างบ้านอธิปไตยของไทยเริ่มเข้าสู่ภาวะคับขันอย่างแท้จริง เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลอังกฤษสามารถสถาปนาอำนาจของตนขึ้นในเวียดนามและพม่าใน ค.ศ. 1883 (พ.ศ. 2426) และ ค.ศ. 1886 (พ.ศ. 2429) ได้ตามลำดับ ประการสำคัญ การที่ประเทศรัสเซียเป็นมหาอำนาจชั้นหนึ่งในยุโรปในระบอบเดียวกับอังกฤษและฝรั่งเศสแต่ไม่มีผลประโยชน์และนโยบายทางจักรวรรดินิยมที่เห็นได้ชัดอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใ้ทำให้รัฐบาลไทยดูเหมือนจะเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับประเทศรัสเซียนั้นนอกจากจะไม่เป็นภัยต่อเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทยแล้ว ยังจะเป็นประโยชน์ต่อฐานะทางการเมืองระหว่างประเทศของรัฐบาลไทยไม่มากนักน้อย ดังนั้นเมื่อปรากฏข่าวที่ว่ามกุฎราชกุมารนิโคลัส (Crown Prince/ Grand Duke/ Tsarevich Nicholas) แห่งรัสเซียมีแผนการจะเสด็จผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปยังภาคตะวันออกของรัสเซียโดยทางชลมารคเพื่อวางศิลาฤกษ์ของทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรียใน ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) รัฐบาลไทยจึงมองเห็นช่องทางที่จะบรรลุเป้าหมายของนโยบายของตน

ในราวกลางเดือนกันยายน ค.ศ. 1890 (พ.ศ. 2433) ภายหลังจากที่ข่าวการเสด็จของมกุฎราชกุมารนิโคลัสได้รับการยืนยันเป็นที่แน่นอน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีรับสั่งให้พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงเทวะวงศวิโรภการ (พระยศในขณะนั้น) เสนาบดีว่าการต่างประเทศมีโทรเลขถึงอุปทูตไทยที่กรุงเบอร์ลินให้ดำเนินการผ่านราชทูตรัสเซียที่เมืองนั้นเพื่อทูลเชิญมกุฎราชกุมารนิโคลัสประพาสประเทศไทยในระหว่างการเสด็จ และเพื่อป้องกันรัฐบาลรัสเซียปฏิเสธคำทูลเชิญของรัฐบาลไทยด้วยเหตุผลที่ว่าคำทูลเชิญนี้กระชั้นหัน รัฐบาลไทยจึงสั่งการให้อุปทูตไทยที่เบอร์ลินเดินทางไปเฝ้าพระเจ้าคริสเตียนที่ 9 (King Christian IX) แห่งเดนมาร์ก ขอให้พระองค์ซึ่งนอกจากจะเป็นพระสหายสนิท

ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังทรงเป็นพระญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดทางฝ่ายพระราชมารดาของมกุฎราชกุมารนิโคลัส ช่วยสนับสนุนคำพูดเชิญของรัฐบาลไทยอีกด้วย¹ ในตอนปลายเดือนกันยายนนั้นเอง รัฐบาลรัสเซียก็ได้ตอบรับคำเชิญ โดยที่พระเจ้าคริสเตียนที่ 9 ยังไม่ได้ดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับคำขอรับของรัฐบาลไทยแต่อย่างใด²

การตอบรับคำเชิญภายในเวลาไม่นานเช่นนี้ ทั้งที่ในขณะนั้น "ชาวรัสเซียก็ยังรู้จักประเทศไทยจริง ๆ น้อยกว่านิโกราฟริกา"³ และประเทศทั้งสองยังไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตโดยตรงต่อกัน ย่อมชี้ให้เห็นความสนใจของรัฐบาลรัสเซียที่มีต่อประเทศไทยได้เป็นอย่างดี สิ่งที่ยังสงสัยก็คือ แมว่ารัฐบาลรัสเซียจะได้ยืนยันว่าการเสด็จประพาสทางตะวันออกของมกุฎราชกุมารในครั้งนั้นไม่มีจุดประสงค์ทางการเมืองอยู่เลย⁴ แต่การที่แผนการเสด็จประพาสครั้งนั้นมีขึ้นในระหว่างที่คุลย์แห่งอำนาจทางการเมืองระหว่างประเทศในยุโรปขณะนั้นเปลี่ยนแปลงไปอย่างมหาศาล อันเนื่องมาจากการที่บิสมาร์ค (Bismarck) นายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษเหล็กแห่งเยอรมันถูกปลดออกจากตำแหน่งในคอนตัน ค.ศ. 1890 (พ.ศ. 2432) การหมดอำนาจของบิสมาร์คครั้งนั้นมีผลกระทบกระเทือนและบีบบังคับให้รัสเซียต้องเปลี่ยน-

¹ กจข., เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ (ซึ่งจะอ้างไว้ในที่ต่อไปว่า ร.5 ค.) 2 ค./1, "กรมหลวงเทเวศร์วงศ์ถึง อุปลุทไทยที่กรุงเบอร์ลิน," ลำเนา, ที่ 2, โทรเลข, กรุงเทพฯ, 17 กันยายน ร.ศ. 109.

² กจข., ร.5 ค.2 ค./1, "หลวงสุริยานุวัตร ทูล กรมหลวงเทเวศร์วงศ์," ที่ 43, เบอร์ลิน 13 ตุลาคม ร.ศ. 109.

³ Prince E. Oukhtomsky, Travels in the East of Nicholas II Emperor of Russia When Cesarewitch, 1890-1891, Vol. II, (Westminster: Archibald Constable & Co., 1900), p. 199.

⁴ กจข., ร.5 ค.2 ค./1, "คำแปลหนังสือพิมพ์ที่ 12622 พระองค์เจ้าจันทรรัตน์แปล," ที่ 62, 27 ตุลาคม ร.ศ. 109.

แปลงนโยบายการต่างประเทศของไทยใหม่ด้วยการพิจารณานโยบายที่จะเป็นพันธมิตรกับ
 ฝรั่งเศส¹ ด้วยนโยบายดังกล่าวนี้เองที่ทำให้เห็นได้ว่า การที่รัฐบาลรัสเซียตอบรับคำเชิญของ
 รัฐบาลไทยอาจมีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศของรัสเซียไม่มาก
 ก็น้อย เพราะความขัดแย้งระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษในบริเวณตอนเหนือของประเทศไทย
 ย่อมกระทบกระเทือนต่อฐานะของรัสเซียในจีนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าผลของสถานการณ์
 เช่นนั้นจะเป็นอย่างไร ประการสำคัญ สถานการณ์ดังกล่าวย่อมมีผลต่อความตกลงใด ๆ
 ก็ตามระหว่างรัสเซียและฝรั่งเศสที่กำลังจะมีขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า ท่าทีของรัสเซียในระหว่าง
 การเจรจาในข้อตกลงความเข้าใจระหว่างกัน (entente) กับฝรั่งเศสในเดือนสิงหาคม
 ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) นั้น รัสเซียไม่เพียงปรารถนาที่จะสร้างศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง
 เมืองเพื่อแข่งกับ "ไตรภาคีพันธมิตร (Triple Alliance)" ซึ่งประกอบด้วย เยอรมนี
 ออสเตรีย-ฮังการี และอิตาลี ในยุโรปเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการร่วมกันต่อต้านการคุกคาม
 ผลประโยชน์หรืออิทธิพลของรัสเซียและฝรั่งเศสในส่วนอื่น ๆ ของโลกด้วย² ดังนั้น จึงอาจ
 กล่าวได้ว่า การเสด็จประพาสประเทศไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัสใน ค.ศ. 1891 (พ.ศ.
 2433) นั้นน่าจะมีจุดประสงค์เพื่อการศึกษาสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศใน
 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะการขัดแย้งทางบ้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและทาง
 การเมืองระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษในประเทศไทยรวมอยู่ด้วย

ท่าทีของรัฐบาลไทยที่มีต่อการเสด็จประพาสของมกุฎราชกุมารนิโคลัสเต็มไปด้วย
 ความกระตือรือร้น และเห็นได้ชัดว่าการเสด็จประพาสครั้งนี้รัฐบาลไทยตระหนักดีว่ามีความ
 หมายต่อฐานะของประเทศไทยในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง ในราวกลางเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.
 1891 (พ.ศ. 2433) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้า
 น้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) อัญเชิญลายพระราชหัตถเลขา

¹William L. Langer, The Diplomacy of Imperialism: 1890-1902,
 2d ed., (New York: Alfred A. Knopf, 1956), p. 8.

²Ibid., p. 22.

ออกไปรับเสด็จมกุฎราชกุมารนิโคลัส ซึ่งกำหนดที่จะเสด็จจากสิงคโปร์ในคอนตันเดือน มีนาคม¹ และเมื่อปรากฏว่าภายหลังจากที่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จออกจากกรุงเทพฯ ได้เพียงวันเดียว ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ รัฐบาลไทยได้รับโทรเลขจากอุพบูทไทยที่เบอร์ลิน รายงานมาว่า มกุฎราชกุมารรัสเซียไม่อาจเสด็จมาประเทศไทยได้เนื่องจากข่าวการระบอบของอหิวาตกโรคในกรุงเทพฯ ในระหว่างนั้น² รัฐบาลไทยก็ได้ดำเนินการทุกวิถีทางที่จะให้แผนการเสด็จเป็นไปตามกำหนดเดิม ซึ่งในที่สุดความพยายามของรัฐบาลไทยก็เป็นผลสำเร็จ เมื่อมกุฎราชกุมารนิโคลัสทรงเป็นผู้ตัดสินพระทัยด้วยพระองค์เองที่จะเสด็จประพาสประเทศไทย หลังจากที่ไคทรงพิจารณาสถานการณ์ทั่ว ๆ ไปจากหลักฐานที่รัฐบาลไทยรวบรวมส่งถวายไป³

ตลอดเวลา 5 วันระหว่างวันที่ 20 ถึงวันที่ 24 มีนาคม ที่มกุฎราชกุมารรัสเซียประทับอยู่ในประเทศไทย ดูเหมือนว่าพระองค์จะทรงพอพระทัยกับการต้อนรับของรัฐบาลไทยเป็นอย่างดี⁴ และไม่เพียงแต่องค์มกุฎราชกุมารเท่านั้น บรรดาผู้ติดตามรวมทั้งพลประจำเรือรบที่ตามเสด็จและทอกระเรือร่อนอกปากน้ำเจ้าพระยาต่างก็ล้วนได้รับความสะดวกและ

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 7, แผ่นที่ 47, วันที่ 22 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109, หน้า 425.

²กจข., ร.5 ต.2 ค./1, "Luang Suriya-Prince Devawongse," No. 101, Tel., Berlin: Feb. 19, 1891.

³กจข., ร.5 ต.2 ค./1, "กรมหมื่นดำรงฯ หลด กรมหลวงเทวะวงศา," ที่ 111, สิงคโปร์ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

⁴British Foreign Office Papers (Cited hereafter as FO.) 69/141; "Jones (British Minister in Bangkok)-Lord Salisbury," No. 13, Bangkok: Mar. 26, 1891.

เอาใจใส่จากรัฐบาลไทยเป็นอย่างดี¹

ในระหว่างที่มกุฎราชกุมารรัสเซียเสด็จประพาสประเทศไทยอยู่นั้น พระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 แห่งรัสเซียก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เซนต์แอนดรู ชั้นที่หนึ่ง (Order of St. Andrew, 1st Class) อันเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของรัสเซียแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลไทยต้อนรับที่ถึงกล่าวของรัสเซียด้วยความพอใจอย่างยิ่ง และเพื่อเป็นการตอบแทนไมตรีจิตที่ได้รับจากรัฐบาลรัสเซียและรวมทั้งเป็นการตอบแทนการเสด็จประพาสประเทศไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้คัดสรรพระทัยที่จะให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จประพาสรัสเซียอย่างเป็นทางการ เพื่อถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ อันเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของไทย แก่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ 3 แห่งรัสเซีย

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1891 (พ.ศ.2434) กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้เสด็จออกไปยุโรป นอกจากเพื่อเสด็จไปประเทศรัสเซียแล้ว ยังจะเสด็จไปยังราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรปเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของไทยแก่พระมหากษัตริย์ของประเทศนั้น ๆ ด้วย แต่ทั้งนี้จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของการเสด็จครั้งนี้นักคือ การเข้าเฝ้าพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซีย ดังพระราชกระแสเกี่ยวกับการเสด็จของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพที่ทรงมีถึงกรมหลวงเทเวศร์วงศวิโรปการ ว่า "...ถ้าจะไปไม่ทันก่อนเวลาที่เอมเปอเรอ [รัสเซีย] ไปเมืองโคเปนเฮเกน ควรจะไปคิดทำการอื่น ๆ โดยเงี้ยบ ๆ กอน อย่าเพ่อไปเฝ้าเจ้านั้นคินองค่อน จนกว่าจะได้เฝ้าเอมเปอเรอแล้ว..."² เห็นได้ชัดว่า พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการเสด็จครั้งนี้ แสดงถึงท่าทีของไทยที่ต้องการกระชับความสัมพันธ์กับรัสเซียให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นอกจากนั้นสถานการณ์ทางการเมือง

¹ Ookhtomsky, *op. cit.*, Vol. II, p. 255. รายละเอียดการรับเสด็จของรัฐบาลไทยมีอยู่ในหนังสือเล่มนี้ และดูหมายเหตุกำหนดการรับเสด็จในภาคผนวก ข.

² กจข., ร.5 ท.12 ก./1, "พระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงเทเวศร์วงศวิโรปการ," ประพาส ร.ที่ 300/110 ค.ป.118, เกาะสีซัง 20 กรกฎาคม ร.ศ.110.

ระหว่างประเทศในยุโรปขณะนั้นยังได้ทำให้การเสด็จประพาสรัสเซียของกรมหมื่นดำรง-
 ราชานุภาพมีความสำคัญต่อปัญหาการรักษาสหิปไตยของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะใน
 ระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) รัฐบาลไทยเริ่มได้
 ขบวนการเจรจาทางการเมืองระหว่างฝรั่งเศสและรัสเซียเพื่อร่วมกันต่อต้านไตรภาคีพันธมิตร
 อยู่ รัฐบาลไทยวิตกว่าถ้าการเจรจาเป็นผลสำเร็จ ความตกลงใหม่ระหว่างสองมหาอำนาจ
 ที่กำลังจะมีขึ้นนี้อาจมีผลกระทบกระเทือนถึงสถานการณ์ของประเทศไทยไม่มากนักน้อย โดย
 รัฐบาลของประเทศภาคีสัญญาทั้งสองอาจจะมีการตกลงร่วมกันต่อต้านอิทธิพลของอังกฤษใน
 เอเชีย ด้วยความที่รัสเซียรุกเข้าไปในอินเดียของอังกฤษทางพรมแดนตอนเหนือ ในขณะที่
 เคียงกับที่รัฐบาลรัสเซียก็อาจจะยินยอมให้รัฐบาลฝรั่งเศสดำเนินการใด ๆ ตามที่ฝรั่งเศส
 เห็นสมควร เพื่อกำจัดอิทธิพลและผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษที่มีอยู่มากในประเทศไทย
 ซึ่งประการหลังย่อมเป็นอันตรายต่อสหิปไตยของไทยเอง ด้วยความวิตกกังวลว่า
 กรมหลวงเทวะวงศวิโรฒการจึงได้มีลายพระหัตถ์ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพในระหว่างที่
 กำลังเดินทางไปยุโรปให้พระองค์พิจารณาหาทางหยั่งคุหาที่ของรัฐบาลรัสเซียที่มีต่อสถาน-
 การณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการ
 คุกคามของรัฐบาลฝรั่งเศสที่มีต่อไทย เพื่อว่า "ถ้าเอมเปอเรอร์รัสเซียไม่ได้เห็นชอบกับ
 ฝรั่งเศส แลก็เป็นอัน [ที่ไทยจะ] มีแรง [คิดต่อต้านการคุกคามของฝรั่งเศสมาก] ขึ้นอีก"¹

ในวันที่ 15 พฤศจิกายน กรมหมื่นดำรงราชานุภาพก็ได้เสด็จถึงประเทศรัสเซีย
 เหตุขัดข้องบางประการของทางฝ่ายรัสเซียทำให้กำหนดการเสด็จล่าไปกว่าเดิม และไม่
 เป็นไปตามพระราชดำริเดิมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่รัฐบาลรัสเซีย
 เองก็ได้ให้ความสนใจแก่การเสด็จของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพไม่น้อยไปกว่าหาที่ของ

¹ กจช., ร.5 ต. 12 ก./1, "กรมหลวงเทวะวงศวิโรฒการ, ทูล กรมหมื่นดำรงฯ,"
 ราช, กรุงเทพฯ, สิงหาคม ร.ศ. 110 ลายพระหัตถ์ฉบับนี้อ้างถึงลายพระหัตถ์
 ของกรมหมื่นดำรงฯ ฉบับลงวันที่ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 110 ซึ่งได้รับที่กระทรวงการต่าง
 ประเทศ วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 110.

รัฐบาลไทย นอกจากการรับเสด็จเป็นทางราชการที่รัฐบาลรัสเซียจัดถวายอย่างสมพระเกียรติยิ่งแล้ว บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ของรัสเซียต่างก็ให้ความสนิทสนมอย่างเป็นกันเองกับกรมหมื่นคำรงราชานุภาพโดยส่วนพระองค์ตลอดระยะเวลาที่พระองค์เสด็จประทับอยู่ ณ พระราชวังลิวาเดีย (Livadia) อันเป็นพระราชวังสำหรับแปรพระราชฐานของพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซียในคาบสมุทรไครเมีย¹

การรับรองที่รัฐบาลรัสเซียจัดถวายอย่างมโหฬารนี้ แน่نونี่ว่าเป็นผลเนื่องมาจากการที่ "ไทยรับรองซาร์วิตซ์² แลพวกรัสเซียที่เข้าไปกรุงเทพฯ โดยเต็มใจ แลรับเป็นอย่างดียิ่งกว่าที่อื่น ๆ ทุกแห่งหมด"³ แต่ที่สำคัญที่สุด ภายหลังจากการเสด็จประพาสประเทศไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัสแล้ว รัฐบาลรัสเซียได้ให้ความสนอกสนนกับการเดินทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยและแสดงอหิยาศัยไมตรีอันดีต่อรัฐบาลไทยอย่างเห็นได้ชัด ดังปรากฏว่า รัฐบาลรัสเซียได้มีคำสั่งถึงกงสุลใหญ่ของตนที่สิงคโปร์ "ให้คอยสืบสวนดูว่า ฝรั่งเศสแลอังกฤษจะทำอย่างไรแก่เมืองไทยให้เสมอ"⁴ และดูเหมือนจะพยายามทำให้รัฐบาลไทยมั่นใจว่า "ไทยคงจะได้เอมเปรอ [รัสเซีย] เป็นผู้ช่วยพระโคบังในเวลาสมควร"⁵ หน้าที่ของรัฐบาลรัสเซียดังกล่าวยอมเป็นไปเพื่อหวังจะสร้างอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทยซึ่งเป็นการสอดคล้องกับการร่วมมือกับฝรั่งเศสจัดอิทธิพลของอังกฤษออกไปจากเอเชีย อันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการต่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงใหม่ของรัสเซียในขณะนั้น

¹ กจข., ร.5 ต.12 ก./1, "กรมหมื่นคำรงฯ ทูล กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ," ลำเนา, วังลิวาเดีย, 17 พฤศจิกายน ร.ศ. 110.

² Tsarevitch หรือ มกุฎราชกุมาร ในที่นี้หมายถึง มกุฎราชกุมารนิโคลัส.

³ กจข., ร.5 ต.12 ก./1, "กรมหมื่นคำรงฯ ทูล กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ," ลำเนา, วังลิวาเดีย, 17 พฤศจิกายน ร.ศ. 110.

⁴ กจข., ร.5 ต.12 ก./1, "กรมหมื่นคำรงฯ ทูล กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ," ลำเนา, สิงคโปร์, 25 กรกฎาคม ร.ศ. 110.

⁵ เพิ่งอ้าง.

การที่อังกฤษมีอิทธิพลและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอยู่ในประเทศไทยมากกว่ามหาอำนาจชาติอื่น ๆ และเป็นคู่แข่งทางการค้าผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัสเซียในเกือบทุกส่วนของเอเชีย ทำให้รัฐบาลอังกฤษต้องให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลไทยที่รุกหน้าไปไกลเร็วผิดปกติ เพราะผลประโยชน์และอิทธิพลของตนในประเทศไทยและบริเวณใกล้เคียงอาจจะต้องได้รับความกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ข้าราชการอาณานิคมโพ้นทะเลของอังกฤษที่สิงคโปร์จะไม่เชื่อว่า ภารกิจของกรมหมื่นคำรงราชานุภาพในการเสด็จประเทศรัสเซียใน ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) เป็นเพียงเพื่อถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่พระเจ้าซาร์แห่งรัสเซียเท่านั้น แต่สงสัยกันมากกว่า "ทำไมไทยกับรัสเซีย ประโยชน์แลภูมิสถานก็ไม่เกี่ยวข้องแก่กัน จึงได้มีราชทูตไปถึงรัสเซีย"¹ ความสงสัยดังกล่าวดูเหมือนจะทำให้อังกฤษต้องแสดงท่าทีเอาอกเอาใจและให้เกียรติไทยมากกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างที่กรมหมื่นคำรงราชานุภาพประทับที่สิงคโปร์เพื่อรอการเสด็จต่อไปยังรัสเซียใน ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) นั้น "สังเกตคุณราชการอังกฤษเอาใจใส่ [กรมหมื่นคำรงราชานุภาพ] มากกว่าที่ไทยได้ไปราชการแต่ก่อนทุกอย่าง"² แต่รัฐบาลไทยก็ระมัดระวังที่จะไม่ให้อังกฤษระวางมากไปกว่านั้น เพราะรัฐบาลไทยเกรงว่าอังกฤษอาจจะดำเนินการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการรักษาผลประโยชน์ของตนในไทยด้วยมาตรการที่รุนแรง อย่างที่อังกฤษได้ทำไปแล้วในพม่า ซึ่งย่อมหมายถึงอันตรายที่จะมีต่อเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทยโดยตรง อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยก็รู้สึกพอใจและมองเห็นประโยชน์ในการสร้างความสงสัยเล็ก ๆ น้อย ๆ

¹ กจร., ร.5 ต. 12 ก./1, "กรมหมื่นคำรงฯ ทูล กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ," สำเนา, สิงคโปร์, 28 กรกฎาคม ร.ศ. 110.

² กจร., ร.5 ต. 12 ก./1, "กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ทูล กรมหมื่นคำรงฯ," ร่าง, กรุงเทพฯ, สิงหาคม ร.ศ. 110 ลายพระหัตถ์ฉบับนี้อ้างถึงลายพระหัตถ์ของกรมหมื่นคำรงฯ ฉบับลงวันที่ 31 กรกฎาคม ร.ศ. 110 ซึ่งได้รับที่กระทรวงการต่างประเทศ วันที่ 9 สิงหาคม ร.ศ. 110.

ให้กับอังกฤษ เพื่อว่า "...อังกฤษก็จะเกรงใจฝ่ายไทยเราขึ้นไ้มาก ทั้งจะมีความนับหน้าถือตาขึ้น"¹

โดยทั่วไปกล่าวได้ว่า รัฐบาลไทยประสบความสำเร็จและบรรลุจุดประสงค์ของคนที่ จะกระชับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในขณะนั้นกับรัสเซีย อย่างน้อยที่สุดการเสด็จประพาสประเทศไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัส และการเสด็จประพาสรัสเซียของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ใน ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) นั้น ก็นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มความสัมพันธ์อันสนิทแน่นแฟ้นระหว่างราชวงศ์โรมานอฟ และราชวงศ์จักรี ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลไทย และต่อสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

แผนการที่จะให้มีปฏิญาทางไมตรีระหว่างรัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลไทย ค.ศ. 1891-1893 (พ.ศ. 2434-2436)

ในตอนปลายเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2433) ในระหว่างที่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพประทับอยู่ที่สิงคโปร์ เพื่อรอถวายการรับเสด็จมกุฎราชกุมารนิโคลัสผู้นั้น นายอาร์เทอร์ วีวอคเซฟ (Arthur Vyvoldtsev) กงสุลใหญ่รัสเซียประจำสิงคโปร์ก็ได้เข้าเฝ้าพร้อมกับถวายความเห็นว่าการเสด็จประพาสประเทศไทยขององค์มกุฎราชกุมารที่กำลังจะมีขึ้นนี้เป็นโอกาสเหมาะที่รัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลไทยควรจะทำหนังสือสัญญาระหว่างกัน แต่โดยที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงที่จะเจรจากันในเรื่องนี้ นอกจากนั้นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเองแม้จะเห็นด้วยกับข้อเสนอที่จะให้มีสัญญาคงกล่าว แต่พระองค์ก็ทรงระวางในท่าทีของกงสุลใหญ่รัสเซียผู้นี้ คั้งนั้นพระองค์จึงรับแต่เพียงให้นายวีวอคเซฟร่างสัญญาเสนอมานี้ เพื่อพระองค์จะไคส่งเข้าไปถวายเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยพิจารณาเป็นการเฉพาะต่อไป² อย่างไรก็ตามก็ ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยมีความปรารถนา

¹เพ็ญอ้าง.

² กจข., ร.5 ต.2 ค./1.1, "กรมหมื่นดำรงฯ ทูล กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ," ที่ 2, สิงคโปร์, 23 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1891.

ที่จะสถาปนาความสัมพันธ์กับรัฐบาลรัสเซียให้มั่นคงและอย่าง เป็นทางการด้วยการมีหนังสือสัญญาเป็นหลักฐานคอกันก็จริง รัฐบาลไทยในขณะนั้นก็ตระหนักดีถึงผลประโยชน์ที่ไทยต้องสูญเสียไปเป็นจำนวนมากจากข้อกำหนดทางการค้าที่ปรากฏอยู่ในสนธิสัญญาชุด "บาวริง" (Bowring Treaties) ที่ประเทศไทยทำขึ้นกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัฐบาลไทยจึงยังลังเลใจกับการที่จะมีสนธิสัญญาที่มีข้อกำหนดตนเองเดียวกันนี้กับประเทศรัสเซีย ซึ่งจะเป็นการเพิ่มภาระการขอแก้ไขสัญญาที่รัฐบาลไทยกำลังพิจารณาจะดำเนินการอยู่ ดังนั้นเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในภายหลังและในขณะเดียวกันก็ไม่เป็นการละโอกาสที่จะให้มีการสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างประเทศทั้งสอง กรมหลวงเทเวศวงศโรปกวการจึงได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ลักษณะหนังสือสัญญาที่จะทำกับรัฐบาลรัสเซียนั้นควรเป็นเพียง "ปฏิญญาทางไมตรี" (Declaration of Friendship) ตามอย่างที่ประเทศไทยทำไว้กับญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1887 (พ.ศ. 2430) หรือไม่ก็เป็นแต่ "สนธิสัญญาทางการทูต" (Diplomatic Treaty) ที่มีชื่อ "สนธิสัญญาทางการค้า" (Commercial Treaty) แต่เพื่อให้การค้าอันเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นไปด้วยดี ก็ควรมีกำหนดความในข้อ "ฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง" (Most Favoured Nation Clause) และความในข้อ "การปฏิบัติตอบแทนซึ่งกันและกัน" (Reciprocal Treatment) รวมอยู่ในสัญญาหรือปฏิญญาที่จะทำขึ้นต่อกันด้วย ทั้งนี้เพื่อว่ารัฐบาลรัสเซียจะได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ ดังเช่นที่ภาคีประเทศตะวันตกที่มีสนธิสัญญาแบบ "บาวริง" กับไทยได้รับ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงใหม่หรือยกเลิกเงื่อนไขใด ๆ ในสัญญาชุด "บาวริง" ก็ตาม เงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงใหม่หรือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ "ฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง" (Most Favoured Nation Clause) คือข้อตกลงในสนธิสัญญา ระหว่างประเทศ ที่ภาคีสัญญากำหนดว่าหากภาคีสัญญาใดให้สิทธิหรือผลประโยชน์แก่ประเทศอื่นใดในฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่งแล้ว ประเทศภาคีสัญญาอีกประเทศหนึ่งย่อมได้รับสิทธินั้นด้วย นักกฎหมายระหว่างประเทศท่านหนึ่งได้ให้คำจำกัดความหมายของ "ฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง" นี้ไว้ว่า

ยกเลิกไปนั้นก็จะต้องมีลัทธิใช้ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยโดยทันที โดยที่
รัฐบาลไทยไม่จำเป็นต้อง "ร้องขอ" ให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหนังสือสัญญาที่มีอยู่ระหว่าง
ประเทศทั้งสองอีกแต่ประการใด¹

"Most favoured nation clause. A clause found in most treaties providing that the citizens or subjects of the contracting states may enjoy the privileges accorded by either party to those of the most favoured nations. It is said that the general design of such clause is to establish the principle of equality of international treatment..." ดู "Most favoured nation clause" in Henry Campbell Black, Black's Law Dictionary, 4d ed., (Minnesota: West Publishing Co., 1951), p. 1164

"การปฏิบัติตอบแทนซึ่งกันและกัน" (Reciprocal Treatment) คือหลักปฏิบัติในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยทั่วไปที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญาและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า หากภาคีสันธิสัญญาหนึ่งให้สิทธิพิเศษหรือผลประโยชน์ใดแก่ภาคีสันธิสัญญา ภาควิชาสันธิสัญญานั้นก็จะปฏิบัติตอบแทนในทำนองเดียวกัน แบลค (Black) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า

"Reciprocity. Mutuality. The term is used in International Law to denote the relation existing between the states when each of them gives the subjects of the other certain privileges, or condition that its own subjects shall enjoy similar privileges at the hands of the latter state." ดู "Reciprocity" in Ibid., p. 1435.

¹ กจร., ร.5 ค.2 ค./1.1, "กรมหลวงเทเวศร์วงศา หลุ่ กรมหมื่นสมมตราชเลขานุการ," กรุงเทพฯ, 1 มีนาคม ร.ศ.109.

ในวันที่ 27 มีนาคม ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2433) นายวีวอคเซฟซึ่งในขณะนั้นเดินทาง
 เข้ามาร่วมเตรียมการรับเสด็จมกุฎราชกุมารนิโคลัสอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ได้รับร่างปฏิญญาฉบับ
 ของรัฐบาลไทยจากกรมหลวงเทวะวงศวิโรภการที่ทรงร่างขึ้นจากหลักการที่พระองค์ไ้กราบ
 ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ เป็นที่หวังกันว่า ร่างฉบับดังกล่าวนี้ถ้าเป็นที่
 ตกกลงกันก็อาจมีการรวมลงนามในปฏิญญาดังกล่าวในระหว่างที่มกุฎราชกุมารเสด็จประพาส
 ประเทศไทย แต่ครั้งเมื่อมกุฎราชกุมารนิโคลัสเสด็จถึงกรุงเทพฯ วิวอวของการลงนามใน
 ปฏิญญาทางไมตรีระหว่างรัสเซียและไทยที่มีอยู่เดิมก็เปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้าม ความ
 เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เป็นความผิดพลาดของนายวีวอคเซฟที่ทำการเจรจาอย่างพลการโดย
 ที่รัฐบาลรัสเซียไม่ได้รับรู้หรือมอบอำนาจให้นายวีวอคเซฟดำเนินการมาแต่ต้น นายวีวอคเซฟ
 เปิดเผยในภายหลังเองว่า อันที่จริงรัฐบาลรัสเซีย "ไม่เห็นด้วยในการที่จะทำสัญญาเพียง
 แสดงสัมพันธ์มิตรก่อน... [แต่] อยากจะทำสัญญาใหญ่ [คือสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า]
 ที่เดียว"² รัฐบาลไทยดูเหมือนจะไม่ใคร่รู้สึกนึกหวังต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของทาง
 ฝ่ายรัสเซียแต่อย่างใด ดังที่กรมหลวงเทวะวงศวิโรภการทรงอ้างไว้ในลายพระหัตถ์ที่มีถึง
 พระยาอนุภคสยามกิจ (T. Kim Ching) กงสุลใหญ่ของไทยที่สิงคโปร์ว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและองค์
 มกุฎราชกุมารเป็นไปด้วยความสนิทสนมอนุญาติเห็นใจซึ่งกัน
 และแสดงถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างประเทศทั้งสอง

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจข., ร.5 ต.2 ค./1.1, "กรมหลวงเทวะวงศฯ ทูล กรมหมื่นสมมตฯ,"
 ที่ 112, กรุงเทพฯ 17 มีนาคม ร.ศ. 109. สำหรับความเต็มของร่างปฏิญญาฉบับนี้
 ภาควิชา ก.

² กจข., ร.5 ต.12 ก./1, "กรมหมื่นคำรงฯ ทูล กรมหลวงเทวะวงศฯ,"
 สำเนา, สิงคโปร์ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 110.

ได้เป็นอย่างดี จนไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีเอกสารอื่นใด หรือ
ทำอะไรให้เป็นทางการต่อไปอีก¹

กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐบาลไทยได้ปรับนโยบายของตนในความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ โดยหันไปมี
ท่าทีที่จะดำเนินการความสัมพันธ์กับประเทศรัสเซียบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างอธิราช
(Sovereign) และพระราชวงศ์ของประเทศทั้งสอง ในระหว่างที่ผลประโยชน์ของทั้งสอง
ฝ่ายยังไม่พัฒนาขึ้นจนบรรลุถึงซึ่งความจำเป็นที่จะต้องมีหนังสือสัญญาระหว่างกัน

อย่างไรก็ดี นายวีวอคเซฟก็หาได้ละความพยายามที่จะให้มีการทำหนังสือสัญญา
ระหว่างประเทศทั้งสอง ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) นายวีวอคเซฟได้
เสนอผ่านกงสุลใหญ่ของไทยที่สิงคโปร์ให้รัฐบาลไทยพิจารณาทำสัญญาทางไมตรีและการค้า
กับรัสเซียอีกครั้งหนึ่ง โดยอ้างว่าผลผลิตของไทยทางค่าน้ำมันกำลังได้รับความสนใจจาก
รัฐบาลรัสเซีย ทั้งรัฐบาลรัสเซียกำลังดำเนินการจัดให้มีการแก้ไขสัญญาที่มีอยู่กับประเทศอื่น ๆ
ในอีกสองปีข้างหน้า ดังนั้นในระหว่างนี้เขาจึงเห็นเป็นโอกาสที่ประเทศทั้งสองจะได้เริ่ม
เจรจาทำสัญญาระหว่างกัน เพื่อจะได้เสร็จทันเวลาที่รัฐบาลรัสเซียพิจารณาสัญญาที่แก้ไขใหม่
อื่น ๆ² การทบทวนของนายวีวอคเซฟครั้งนี้ไร้นัด ทั้งนี้ไม่แต่เพียงเพราะรัฐบาลไทยเห็น
ว่าความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นอยู่ในขณะนั้นเป็นการเพียงพอแล้วเท่านั้น แต่ยังไม่เนื่องจาก
พฤติการณ์ข่มขู่และท่าทีที่ก้าวร้าวที่นายวีวอคเซฟแสดงต่อกรมหลวงเทเวศร์วงศโรปกการ ภาย
หลังการเสด็จประพาสประเทศไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัสด้วยที่ทำให้รัฐบาลไทยในระหว่าง

¹ กจข., ร.5 ท.2 ค./5, "Prince Devawongse-His Siamese Majesty's
Consul General at Singapore," Draft, No. 19, Bangkok: Sept., 1891.
ร่างลายพระหัตถ์เลขานับนั้นต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเห็นชอบใหม่ไปตาม
นั้นได้ คุณหลักฐานในเอกสารแฟ้มเดียวกันนี้.

² กจข., ร.5 ท.2 ค./5, "T. Kim Ching-Prince Devawongse,"
Copy, Singapore: Aug. 27, 1891.

นั้นไม่ปรารถนาจะติดต่อกับนายวิวอคเซฟไม่ว่าจะเกี่ยวกับเรื่องอันใด¹

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2435) ระหว่างที่นายวิวอคเซฟเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัสเซียแด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศผู้นั้น นายวิวอคเซฟได้เข้าเฝ้าและทูลหาหรือเรื่องสัญญาทางไมตรีระหว่างกันต่อกรมหลวงเทเวศวงศโรปกการอีกครั้งหนึ่ง นายวิวอคเซฟได้ทูลว่า จะบันทึกความเห็นที่ว่าควรจะมีสัญญาระหว่างประเทศทั้งสอง พร้อมทั้งร่างสัญญาที่มีใจความเหมือนร่างของไทยฉบับ ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2433) เสนอต่อรัฐบาลรัสเซีย² ดูเหมือนว่าสถานการณ์คับขันทางบ้านพระมแดนอันเกิดจากการขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และท่าทีก้าวร้าวของเจ้าหน้าที่อาณานิคมของฝรั่งเศสที่คุกคามอำนาจอธิปไตยของไทยเหนือบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ได้มีส่วนทำให้กรมหลวงเทเวศวงศโรปกการเห็นความจำเป็นที่รัฐบาลไทยจะต้องพิจารณาปัญหาระคับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยอย่างจริงจัง โดยที่คณะส่วนพระองค์ กรมหลวงเทเวศวงศโรปกการทรงเห็นว่า หนังสือสัญญาที่จะมีขึ้นถึงเป็นเพียงปฏิญญาทางไมตรี แค่นั้น "พอให้เป็นหลักฐานว่า ต่างเมืองต่างรับกันว่าเป็นเมืองเอกราช เป็นที่ประกาศแก่เมืองอันรุ่งเรืองให้รู้ทั่วกัน"³ อย่างไรก็ตามก็ รัฐบาลไทยก็มีความระแวงในท่าทีของนายวิวอคเซฟอยู่มาก เพราะนอกจากพฤติกรรมที่ผ่านมา ท่าทีครั้งหลังของนายวิวอคเซฟยังแสดงให้เห็นว่า ความพยายามของนายวิวอคเซฟนี้ไม่ได้มีเจตนาอย่างจริงจังที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์เพื่อประโยชน์ของประเทศทั้งสอง แต่ต้องการแสวงหาความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ของตนโดยอาศัยรัฐบาลไทยเป็นเครื่องมือ ดังนั้นกรมหลวงเทเวศวงศโรปกการจึงเห็นควรที่

¹ กจข., ร.5 ค.2 ค./5, "Prince Devawongse-His Siamese Majesty's Consul at Singapore," Draft, No. 19, Bangkok: Sept., 1891.

² กจข., ร.5 ค.2 ค./6, "กรมหลวงเทเวศวงศา กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ," ที่ 192/19273, กรุงเทพฯ, 29 มกราคม ร.ศ. 111

³ เพิ่งอ้าง.

จะมอบหน้าที่การเจรจาให้แก่ราชทูตไทยคนใดคนหนึ่งในยุโรปเป็นผู้ติดต่อกับรัฐบาลรัสเซียโดยตรง ในทันทีที่เห็นว่ารัฐบาลรัสเซียมีที่ท่าส่นองตอบทาที่ของรัฐบาลไทย¹ ทัดนะทั้งหมดนี้ของกรมหลวงเทวะวงศวโรปการไ้รับความเห็นชอบจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเวลาต่อมา²

แผนการที่จะให้มีหนังสือสัญญาะหว่างกันเพื่อยืนยันพันธไมตรีในตอนต้น ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2435) ต้องล้มเหลวอีกครั้งหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นเพราะภาวะการร่ดถึงเครียดทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงระหว่างฝรั่งเศสและไทยที่เริ่มมาตั้งแต่เดือนมกราคมของปีนั้น ความจำเป็นที่จะต้องมีฝรั่งเศสเป็นพันธมิตรของรัสเซียอันเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในยุโรปในระบะนั้นยอมทำให้รัสเซียไม่อาจจะดำเนินนโยบายใด ๆ ที่จะกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์อันดีกับฝรั่งเศส ซึ่งมีความสำคัญต่อความมั่นคงของรัสเซียโดยตรงด้วยสาเหตุเพียงเล็กน้อย การเจรจาทางการเมืองหรือลงนามร่วมกันในหนังสือสัญญาใด ๆ ก็ตามกับประเทศไทยในระหว่งนั้นยอมเสี่ยงต่อการสร้างความระแวงและไม่พอใจให้กับฝรั่งเศส ซึ่งกำลังมีข้อขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์กับประเทศไทยอยู่ ดังนั้นถึงแม้ว่าพระราชวงศ์ของประเทศทั้งสองจะมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และรัฐบาลไทยจะได้ดำเนินการทาบตามรัฐบาลรัสเซียเกี่ยวกับการเจรจาเพื่อตกลงกันในเรื่องหนังสือสัญญาทางไมตรีระหว่างประเทศทั้งสองในตอนต้น ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2435) ก็ไม่มีเหตุผลอันสมควรอันใดที่รัฐบาลรัสเซียจะตอบส่นองทาที่ของรัฐบาลไทยไ้โดย

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 และภายหลัง

ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและไทยเลื่อมโทรมลงตามลำดับอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่ ค.ศ. 1892 (พ.ศ. 2435) และทวีความรุนแรงขึ้นในตอนต้น ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2435)

¹ เพิ่งอ้าง.

² กจข., ร.5 ต.2 ค./6, "พระราชหัตถเลขา ถึง กรมหลวงเทวะวงศฯ," ร. ที่ 946/111 ต.ป. 117, กรุงเทพฯ, 4 มีนาคม ร.ศ. 111.

เมื่อฝรั่งเศสเริ่มเข้ามาแทรกการที่รุนแรงกว่าเดิมคุกคามอธิปไตยของไทยบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และรวมทั้งด้วยกำลังเข้ามาแทรกการเรือปืน โดยฝรั่งเศสกล่าวหาว่ารัฐบาลไทยไม่เคารพสิทธิอันชอบธรรมของเวียตนามและเขมรเหนือดินแดนลาว และดินแดนที่อยู่บนฝั่งทั้งสองของแม่น้ำโขงตอนล่าง ความพยายามที่จะให้มีการเจรจาประนีประนอมของรัฐบาลไทยล้มเหลว และในวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) เรือรบฝรั่งเศสสองลำก็แล่นขึ้นมาตามลำน้ำเจ้าพระยา ผ่านแนวป้องกันของไทยที่ปากน้ำและเข้าเทียบที่กรุงเทพฯ ได้สำเร็จ รัฐบาลไทยไม่อาจยอมรับคำขาด (Ultimatum) ของฝรั่งเศสโดยปราศจากเงื่อนไขได้ ดังนั้นในวันที่ 26 กรกฎาคม เรือรบฝรั่งเศสก็เริ่มทำการปิดปากอ่าวไทย ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยจำต้องยอมรับคำขาดทั้งหมดของฝรั่งเศสในวันที่ 28 ของเดือนเดียวกัน

นับแต่เหตุการณ์ดังกล่าวเริ่มตึงเครียดขึ้นในตอนต้น ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2435) รัฐบาลไทยเองก็จะตระหนักดีว่า แส่นยานภาพของตนไม่อาจต่อต้านการคุกคามด้วยกำลังของฝรั่งเศส รัฐบาลไทยจึงพยายามที่จะให้มีการเจรจาประนีประนอมกันด้วยสันติวิธี แต่เนื่องจากข้อเรียกร้องของรัฐบาลฝรั่งเศสรุนแรงเกินกว่าที่รัฐบาลไทยจะยอมรับได้ การเจรจาจึงล้มเหลวเสมอมา ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลไทยก็พยายามที่จะดำเนินนโยบายโดยอาศัยวิถีทางการทูตเพื่อคลี่คลายปัญหาดังกล่าว ในเดือนเมษายน โดยคำสั่งของกรมหลวงเทเวศร์วงศ์วิภาวดีโรยการ นายเฟรเดอริก เวอร์นีย์ (Frederic Verney) ที่ปรึกษาสถานทูตไทยที่ลอนดอน ก็ได้เข้าพบลอร์ดโรสเบอรี (Lord Rosebery) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของอังกฤษ เพื่อขอร้องให้รัฐบาลอังกฤษที่มีต่อสถานการณ์ของไทยและรวมทั้งขอให้รัฐบาลอังกฤษยื่นคำคัดค้านต่อการคุกคามของฝรั่งเศส แต่แม้ว่ารัฐบาลอังกฤษพยายามที่จะให้เอกราชของไทยคงอยู่ต่อไป รัฐบาลอังกฤษก็ไม่เห็นด้วยกับคำขอร้องของไทยที่จะให้อังกฤษเข้าแทรกแซงปัญหาของไทยโดยตรง และตลอดระยะเวลา นับแต่เหตุการณ์ระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยตึงเครียดขึ้นก่อนที่รัฐบาลฝรั่งเศสจะยื่นคำขาดฉบับแรกในวันที่ 20 กรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) รัฐบาลอังกฤษได้ยืนยันท่าทีของตนดังกล่าวอย่างแน่วแน่¹ อย่างไรก็ดี ทราย

¹Somsakdi Xuto, "British Foreign Policy Towards Siam 1890-1900" (Unpublished Ph.D. thesis, the University of London, 1958), p. 195

จนกระทั่งเกิดกรณีพิพาทนำ รัฐบาลไทยดูเหมือนจะยังมีความมั่นใจว่าไม่ช้าก็เร็วอังกฤษจะต้องเข้าแทรกแซงกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสโดยตรง และดังนั้นวันที่ที่เกิดกรณีพิพาทนำในระหว่างเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) อรรถราชทูตไทยก็ได้ขอรับรองให้รัฐบาลอังกฤษเข้าแทรกแซงปัญหาดังกล่าวอีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลอังกฤษปฏิเสธคำขอรับรองของรัฐบาลไทย เช่นเดิม ไม่ต้องสงสัยเลยว่าท่าทีของรัฐบาลอังกฤษที่มีต่อเหตุการณ์พิพาทนำมีส่วนช่วยให้ฝรั่งเศสตัดสินใจยื่นคำขาดที่บีบบังคับไทยอย่างรุนแรงในวันที่ 20 กรกฎาคม และการประกาศปิดอ่าวไทยในเวลาต่อมา

ความล้มเหลวของนโยบายที่อาศัยวิถีทางการทูตที่จะให้อังกฤษเข้าแทรกแซงกรณีพิพาทนี้โดยตรง ทำให้รัฐบาลไทยไม่มีทางเลือกอื่นใดนอกจากจะยอมรับที่จะปฏิบัติตามคำขาดของฝรั่งเศส ขณะเดียวกันก็เป็นที่น่าเห็นใจได้ว่า รัฐบาลไทยยังมีความเชื่อมั่นว่าค่านโยบายที่อาศัยวิถีทางการทูตและการแทรกแซงของมหาอำนาจชาติที่สามอาจมีผลให้ฝรั่งเศสมีท่าทีอ่อนลงบ้าง แต่ทั้งนี้ยอมไม่ใช่ด้วยการแทรกแซงของอังกฤษเพียงประเทศเดียว เพราะจากประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้รัฐบาลไทยไม่อาจหวังความช่วยเหลือจากอังกฤษได้มากนัก ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงเริ่มมองหาชาติมหาอำนาจชาติที่สามอื่น ๆ ที่เป็นมิตรที่ศึกกับไทย และมีความสัมพันธ์อันดีอยู่กับฝรั่งเศสที่พร้อมจะเข้าแทรกแซงไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งไม่มีมหาอำนาจใดในขณะนั้นที่เหมาะสมยิ่งไปกว่ารัสเซีย¹

ในวันเดียวกันกับที่รัฐบาลไทยตอบรับยินยอมปฏิบัติตามคำขาดของฝรั่งเศสนั่นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีพระราชโอรสถึงพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 แห่งรัสเซีย ความว่า

¹ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนาวงศ์ อรรถราชทูตไทยที่ปารีส ทรงอ้างว่าความคิดที่จะให้รัสเซียเข้าแทรกแซงกรณีพิพาทระหว่างฝรั่งเศสและไทยนี้ เป็นความคิดที่พระองค์และพระยามหาโยธา อรรถราชทูตไทยที่ลอนดอนร่วมกันเสนอต่อรัฐบาลไทย คู่ กจช., เอกสารรัชกาลที่ 5 เอกสารลับชุดฝรั่งเศส อังกฤษ (ซึ่งจะอ้างไว้ในที่ต่อไปว่า ร.5 ผ.), 18/8, "พระองค์เจ้าวิวัฒนาฯ ถึง พระยานนทบุรี (อรรถราชทูตไทยที่เบอร์ลิน)," ปารีส, 3 กันยายน ร.ศ. 112.

ฝ่าพระบาทคงจะทรงทราบความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสยามและ
ฝรั่งเศสแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย ถ้าคำตอมของรัฐบาลสยามขอ
เรียกธงของฝรั่งเศส จะถูกมอง [โดยรัฐบาลฝรั่งเศส] ว่า
เป็นการปฏิบัติ นั่นก็เป็นเพราะว่ารัฐบาลสยามไม่ทราบแนว
ฝรั่งเศสต้องการอะไร หม่อมฉันสามารถยืนยันกับฝ่าพระบาทได้
ว่า หม่อมฉันได้ตกลงยอมรับขอเรียกธงของฝรั่งเศสแล้ว และ
หม่อมฉันใคร่จะขอโทษพระองค์ทรงช่วยป้องกันการนองเลือดใด ๆ
ที่อาจจะเกิดขึ้นและจรรโลงสันติภาพในภูมิภาคนี้¹

ในวันที่ 31 กรกฎาคม พระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 ก็ได้มีพระราชโทรเลขตอบแสดง
ความปรารถนาอย่างจริงใจที่จะให้มีการสถาปนาสันติภาพกลับมีขึ้นในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง
และให้มีการตกลงกันในปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างฝรั่งเศสและไทย² ด้วยพระราชโทรเลขฉบับ
นี้ดูเหมือนว่ารัฐบาลไทยจะเชื่อมั่นว่า พระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 จะสามารถช่วยให้
หาที่ของฝรั่งเศสที่มีต่อไทยอ่อนลง³

อย่างไรก็ดี ก่อนหน้าที่รัฐบาลไทยจะได้รับพระราชโทรเลขฉบับนี้หนึ่งวัน ฝรั่งเศส
ได้ยื่นข้อเสนอฉบับใหม่ต่อรัฐบาลไทยเพื่อเป็นเงื่อนไขสำหรับการบอกเลิกการปิดอ่าว เงื่อนไข

¹PKD...II, "Document No. 51: Cable sent by King Chulalongkorn
of Siam to Alexander III, requesting Russian mediation in France-
Siamese negotiations, dated Bangkok, 16(28) July, 1893," p. 116.

²กจข., ร.5 ผ.1/4, "Prince Devawongse-Prince Vadhana," Copy,
No. 45, Tel., Bangkok: Aug. 7, 1893. คำแปลเต็มของพระราชโทรเลขฉบับนี้
เป็นภาษาอังกฤษมีว่า "Your Majesty's telegram just come to and I pray
You to believe in my most sincere wishes for the re-establishment
of peace in Your kingdom and for the settlement of Your difference
with France." (คำแปลทางราชการจากภาษาฝรั่งเศส)

³กจข., ร.5 ผ.1/4, "Prince Devawongse-Prince Vadhana," Copy,
No. 42, Tel., Bangkok: Aug. 3, 1893.

สองข้อแรก¹ ที่ปรากฏเป็นเงื่อนไขที่กระทบกระเทือนความมั่นคงของประเทศไทยเป็นอย่างมาก ยิ่งแต่รัฐบาลไทยก็ต้องยอมรับ ท่าทีครั้งหลังของฝรั่งเศสทำให้รัฐบาลไทยตระหนักดีว่าการ ข่มขู่และขอเรียกร้องของฝรั่งเศสรุนแรงขึ้นทุกขณะ ซึ่งไม่เพียงเป็นการคุกคามอธิปไตยของ ไทยโดยตรงเท่านั้น แต่ยังอาจเป็นการชักนำให้มหาอำนาจชาติอื่น ๆ ใช้เป็นข้ออ้างในการ ร่วมกันคุกคามอธิปไตยของไทยด้วย ดังนั้นเพื่อเป็นการรักษาอธิปไตยของประเทศ รัฐบาล ไทยจึงเห็นชอบกับคำแนะนำของอรรคราชทูตไทยที่ปารีสที่เสนอให้รัฐบาลไทยพยายามดำเนินการ ให้มหาอำนาจที่มีผลประโยชน์อยู่ในไทยร่วมกันลงนามในสัญญาค้ำประกันความเป็นกลาง และเอกราชของประเทศไทย²

ในวันที่ 7 สิงหาคม อรรคราชทูตไทยที่ปารีสก็ได้รับคำสั่งให้หาทางทบทวนให้ รัฐบาลฝรั่งเศสยอมรับ เป็นผู้เสนอการรวมลงนามค้ำประกันดังกล่าวต่อมหาอำนาจอื่น ๆ และ พร้อมกันนั้นก็ให้เข้าพบเอกอัครราชทูตรัสเซียที่ปารีส เพื่อขอความสนับสนุนในการทบทวน ครั้งนี้³ แต่เนื่องจากความรู้สึกในฝรั่งเศสที่มีต่อไทยยังคงรุนแรงอยู่⁴ และเอกอัครราชทูต

---

¹เงื่อนไขในข้อแรก คือกองทหารฝรั่งเศสจะยังคงยึดครองเมืองจันทบุรีของไทยไว้ จนกว่ารัฐบาลไทยจะถอนกำลังออกจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ในข้อสอง กองทหารของ รัฐบาลไทยจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปตั้งอยู่ในเขต 25 กิโลเมตร นับจากฝั่งขวาของ แม่น้ำโขง.

² กจข., ร.5 ผ.18.2/3, "พระองค์เจ้าวัฒนาฯ ถึง พระยามหาโยธา," ปารีส, 12 สิงหาคม ร.ศ.112 และดู Chandran Mohandas Jeshurun, "British Policy Towards Siam, 1893-1902" (Unpublished M.A. thesis, University of Malaya, 1964), p. 64.

³ กจข., ร.5 ผ.1/4, "Prince Devawongse-Prince Vadhana," Copy, No. 45, Tel., Bangkok: Aug. 7, 1893.

⁴ กจข., ร.5 ผ.18.2/3, "พระยามหาโยธา ทูล กรมหลวงเทวะวงศา," สำเนา, ที่ 69, ลอนดอน, 18 สิงหาคม ร.ศ.112.

รัสเซียก็ไม่อยู่ที่ปารีส ทั้งพระองค์เจ้าวัฒนาวงศ์ก็ยังมีคำสั่งคำตบของรัสเซียในพระราชโทรเลขของพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 ว่ามีลักษณะคลุมเครือซึ่งไม่ปรากฏข้อความใดที่จะทำให้น่าใจได้ว่า รัฐบาลรัสเซียรับที่จะเข้าแทรกแซงโดยตรง ทำให้พระองค์เจ้าวัฒนาวงศ์ไม่อาจดำเนินการตามคำสั่งของรัฐบาลไทยได้โดยทันที และได้มีโทรเลขชี้แจงมาให้รัฐบาลไทยทราบความเห็นของพระองค์เจ้าว่า เนื่องจากไม่ทราบแน่ชัดว่ารัฐบาลรัสเซียมีคำสั่งมายังเอกอัครราชทูตของตนแล้วอย่างไรหรือไม่ ดังนั้นจึงไม่อาจไว้วางใจเอกอัครราชทูตรัสเซียที่ปารีสได้ว่าจะไม่นำแผนการของรัฐบาลไทยที่จะทาบตามรัฐบาลฝรั่งเศสและขอความสนับสนุนจากรัสเซียไปเปิดเผยแก่รัฐบาลฝรั่งเศสก่อน ซึ่งอาจทำให้แผนการของรัฐบาลไทยต้องล้มเหลว¹ ในโทรเลขตอบ รัฐบาลไทยเห็นชอบด้วยกับโทรเลขของพระองค์เจ้าวัฒนาวงศ์²

ไม่ปรากฏว่าเอกอัครราชทูตรัสเซียที่ปารีสได้รับการขอความสนับสนุนจากไทยในการทาบตามให้ฝรั่งเศสเป็นผู้ยื่นเสนอการค้าประกันเอกราชของไทยในภายหลัง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า รัฐบาลไทยได้ผลจากกลวิธีทางการทูตของตนที่จะให้รัฐบาลรัสเซียเข้าใกล้เกลี้ยในกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสโดยสิ้นเชิง เพราะในขณะที่การเจรจาระหว่างฝรั่งเศสและไทยเริ่มขึ้นในปลายเดือนสิงหาคม นายเลอมียร์ เดอ วิลแลร์ส (Le Myre de Vilers) ทูตพิเศษของฝรั่งเศสได้ยื่นร่างสัญญาที่จะให้มีขึ้นระหว่างประเทศทั้งสองเพื่อเป็นการยุติข้อพิพาทนี้เสนอต่อกรมหลวงเทเวศร์วงศวิกรม ซึ่งร่างสัญญาดังกล่าวมีข้อกำหนดที่เกินกว่าที่ปรากฏอยู่ในคำขาดและเงื่อนไขของฝรั่งเศสฉบับวันที่ 20 และ 30 กรกฎาคมตามลำดับ เมื่อรัฐบาลไทยแสดงความสงสัยก็ได้รับคำชี้เป็นนัยว่า รัฐบาลฝรั่งเศสอาจใช้มาตรการรุนแรง เข้ามบังคับถ้ารัฐบาลไทยไม่ยอมรับข้อกำหนดในร่างสัญญาทั้งหมดอย่างไร้

¹ กจข., ร.5 ผ.6/7, "Note on the Question Relating to the Guarantee of the Independence and the Integrity of Siam: Note A," Aug. 20, 1893.

² เพิ่งอ้าง.

ขอแม่ ไม่ตองสงสัยเลยว่าในขณะที่รัฐบาลไทยไม่อาจเต็มใจยอมรับข้อกำหนดใน
ร่างสัญญาฉบับนั้นนั้น รัฐบาลไทยก็ตระหนักที่ว่าคนไม่อาจเผชิญต่อการคุกคามตามคำขอของ
รัฐบาลฝรั่งเศสได้เช่นกัน ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงต้องแสวงหาหนทางที่จะประนีประนอมกับ
ฝรั่งเศสโดยการหวังความช่วยเหลือจากรัฐบาลรัสเซียอีกครั้งหนึ่ง

ในวันที่ 3 กันยายน รัฐบาลไทยได้มีโทรเลขตามความเห็นไปยังอัครราชทูตไทยที่
ปารีส เกี่ยวกับการที่จะดำเนินการขอร้องให้รัฐบาลรัสเซีย เข้าช่วยไกลเกลี่ยลดข้อเรียกร้อง
ของฝรั่งเศส พระองค์เจ้าวิวัฒนาวงศ์ทรงเห็นด้วยกับการที่จะมีพระราชโทรเลขไปทูลพระ
เจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 อีกฉบับหนึ่ง ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่เคนมาร์คและส่งราชทูตไทย
คนใดคนหนึ่งไปเฝ้าพร้อมกับพระเจ้าลูยกยาเซอ พระองค์เจ้าจิระประวัติกวเดช เพื่อถวายคำ
ชี้แจงเกี่ยวกับสถานการณ์ของไทย¹ อย่างไรก็ตามก็ เนื่องจากในขณะนั้นพระเจ้าซาร์อเล็ก-
ซานเดอร์ที่ 3 ต้องสูญเสียพระญาติผู้ใหญ่ในพระราชวงศ์ของเคนมาร์ค แผนการของรัฐบาล
ไทยจึงต้องล่าช้าไป และเมื่อพระองค์เจ้าจิระประวัติกวเดชได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระเจ้าซาร์
อเล็กซานเดอร์ที่ 3 ในภายหลัง ก็ปรากฏว่าพระองค์แสดงความเสียใจที่เป็นการสายเกินที่
พระองค์จะทรงช่วยเหลือรัฐบาลไทยได้ เพราะเป็นระหว่างที่รัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทย
กำลังจะตกลงกันลงนามในสนธิสัญญาและอนุสัญญามันวันที่ 3 ตุลาคม (The Franco-
Siamese Treaty and Convention of October 3, 1893) อยู่แล้ว²

¹ กจ., ร.5 ผ.18/8, "พระองค์เจ้าวิวัฒนา ถึง พระยานนทบุรี," สำเนา,
ปารีส, 3 กันยายน ร.ศ.112.

² กจ., ร.5 ผ.38/2, "พระองค์เจ้าวิวัฒนา ทูล กรมหลวงเทวะวงศา,"
ป.ที่ 79/112, ปารีส, 20 ตุลาคม ร.ศ.112 และ Great Britain, Foreign
Office Confidential Prints, Further Correspondence Respecting the
Affairs of Siam, (Cited hereafter as FOCP)/(Part) III, "Marquis
of Dufferin (British Ambassador at Paris)-Lord Rosebery, No. 418,
Conf., Paris: Sept. 29, 1893.

จะเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 รัฐบาลรัสเซียได้ตอบสนองความพยายามของรัฐบาลไทยที่ขอให้เข้ามาช่วยคลี่คลายปัญหานี้ เพียงแต่ด้วยการแสดงความเห็นอกเห็นใจต่อสถานการณ์ที่รัฐบาลไทยต้องเผชิญอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น และรวมทั้งด้วยคำแนะนำที่ให้รัฐบาลไทยประนีประนอมยอมตามเงื่อนไขของฝ่ายฝรั่งเศสเพื่อให้ยุติข้อขัดแย้งโดยเร็ว ท่าทีดังกล่าวของรัฐบาลรัสเซียน่าจะเป็นผลเนื่องมาจากความเห็นของผู้แทนทางการทูตรัสเซียที่ลอนดอนและปารีส ซึ่งโดยสายงานทางการทูตในขณะนั้นและพิจารณาจากสถานการณ์ของวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่เกี่ยวพันไปถึงรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลฝรั่งเศส ความเห็นของบารอนสตาล (Baron Staal) เอกอัครราชทูตรัสเซียที่ลอนดอน และบารอน มอห์เรนไฮม์ (Baron Mohrenheim) เอกอัครราชทูตรัสเซียที่ปารีส ย่อมจะมีอิทธิพลต่อการกำหนดท่าทีของรัฐบาลรัสเซียที่มีต่อกรณีนี้ไม่มากนักน้อย ในรายงานที่มีไปยังกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียฉบับวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) บารอนสตาลได้ชี้ให้รัฐบาลรัสเซียเห็นว่า แม้แต่รัฐบาลอังกฤษซึ่งน่าจะได้รับความกระทบกระเทือนจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 มากที่สุดก็เริ่มเห็นด้วยกับปฏิบัติการของรัฐบาลฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์นี้ ดังนั้น รัฐบาลอังกฤษจึงไม่เพียงแต่ไม่สนับสนุนรัฐบาลไทยในการต่อต้านเงื่อนไขข้อเรียกร้องของฝ่ายฝรั่งเศส แต่ยังคงกลับแนะนำให้รัฐบาลไทยรับยอมรับข้อเสนอเหล่านั้น¹ ท่าทีของรัฐบาลอังกฤษดังที่ปรากฏในรายงานของบารอนสตาลย่อมทำให้รัฐบาลรัสเซียพิจารณาท่าทีของตนอย่างระมัดระวังมากกว่าปกติ เพราะหากรัฐบาลรัสเซียให้การสนับสนุนคำขอของรัฐบาลไทยอย่างโจ่งแจ้ง การสนับสนุนนั้นก็ไม่ใช่แค่จะสร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศสเท่านั้น แต่ยังมีอาจผลักดันให้รัฐบาลฝรั่งเศสร่วมมือกับรัฐบาลอังกฤษมากขึ้น ซึ่งย่อมขัดกับนโยบายการต่างประเทศของรัฐบาลรัสเซียในขณะนั้นที่พยายามจะชักชวนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของอังกฤษทุกวิถีทาง สำหรับบารอนมอห์เรนไฮม์การที่เขาเป็น

¹PKD...II, "Document No. 52: Letter from E.E. Staal to N.K.

บุคคลสำคัญผู้หนึ่งที่สนับสนุนนโยบายปรับปรุงความสัมพันธ์กับรัฐบาลฝรั่งเศส และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดที่รวมวางแผนทางของทวีภาคีพันธมิตรรัสเซีย-ฝรั่งเศส¹ นั้น บารอนมอท์เรโนโม่ จะต้องมีความเห็นสนับสนุนรัฐบาลฝรั่งเศสในกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อย่างเต็มที่ เพื่อถวายอิทธิพลของอังกฤษในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บารอนมอท์เรโนโม่มีความเห็นที่สอดคล้องต่องันไปกับนายเดเวลล์ (Develle) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของฝรั่งเศสที่ว่า "ปัญหาเกี่ยวกับประเทศสยามนั้น สำหรับรัฐบาลฝรั่งเศสแล้ว เป็นปัญหาเกี่ยวกับอินโดจีนทั้งหมด ความอ่อนแอและความไม่แน่นอนเพียงเล็กน้อยจะส่งผลกระทบไปถึงความมั่นคงของอินโดจีน และกัมพูชา"² นั่นคือเขามีความเห็นสนับสนุนท่าทีเชิงกร้าวของรัฐบาลฝรั่งเศสในกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้รัฐบาลอังกฤษถือโอกาสเข้าแทรกแซง

ประการสำคัญ นโยบายของรัฐบาลรัสเซียในการปรับปรุงความสัมพันธ์กับรัฐบาลฝรั่งเศส เพื่อต่อต้านไตรภาคีพันธมิตรในขณะนั้นได้ดำเนินมาจนเกือบถึงขั้นตอนสุดท้าย อันได้แก่การลงนามในข้อตกลงทวีภาคีพันธมิตรระหว่างรัฐบาลทั้งสองในคอนกัน ค.ศ. 1894 (พ.ศ. 2436) ในระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) การดำเนินการเจรจาเพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลฝรั่งเศสได้คืบหน้าไปอย่างรวดเร็ว และในเดือนตุลาคมของปีนั้นกองเรือรบรัสเซียก็ได้เดินทางไปเยือนเมืองท่ายุทธศาสตร์ของฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก³ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าความสำคัญของนโยบายดังกล่าวที่จะมีต่อความมั่นคงของรัสเซียในยุโรปย่อมทำให้รัฐบาลรัสเซียไม่อาจสนองตอบท่าที

¹ ดู Langer, *op. cit.*, p. 10, 17, 23, 25, and 33, and Langer, The France-Russian Alliance 1890-1894, Harvard Historical Studies, (New York: Octagon Books, Inc., 1967), p. 248.

² ดู PKD...II, footnote No. 169, p. 429.

³ ดู Langer, The Diplomacy of Imperialism: 1890-1902, p. 46.

ของรัฐบาลไทยในทางที่จะสร้างความเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลฝรั่งเศสและความล้มเหลวของนโยบายนี้ได้ เพราะในระหว่างที่เกิดวิกฤตการณ์ในเดือนกรกฎาคมเป็นที่ปรากฏว่ารัฐบาลเยอรมันมีท่าทีที่จะให้ความสนับสนุนรัฐบาลฝรั่งเศส อังกฤษ ในการทำทลายและต่อต้านอิทธิพลของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็จะกระทบกระเทือนสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในยุโรปอย่างรุนแรง

แม้ได้ว่ารัฐบาลไทยประสบความสำเร็จในความหวังที่จะนำรัสเซียเข้าแทรกแซงและช่วยคลี่คลายปัญหาทางการเมืองของตนเป็นครั้งแรก แต่ความล้มเหลวครั้งนี้ไม่มีผลกระทบกระเทือนที่รุนแรงต่อรัฐบาลไทยแต่อย่างใด เพราะสถานการณ์ฉุกเฉินได้คลี่คลายลงพร้อมกับสัญญาที่ไทยได้ลงนามร่วมกับฝรั่งเศสในตอนต้นเดือนตุลาคม นอกจากนี้ยังเป็นที่เห็นได้ชัดว่า แม้รัฐบาลไทยพยายามที่จะให้รัสเซียเข้าช่วยไกล่เกลี่ยวิกฤตการณ์ครั้งนี้ ในระยะหลัง รัฐบาลไทยโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตระหนักดีว่านโยบายที่อาศัยวิถีทางการทูตดังกล่าวไม่อาจที่จะหวังผลได้มากนัก ดังที่ทรงรับสั่งไว้ว่า

ถึงว่าโคซาวโทรเลขโดยทางพระยาชลยุทธ (Commodore Richelieu) วาซาร์เป็นนุระ ฉันทย์ยังไม่คิดเห็นใดเลยว่าจะเปนนุระยิ่งกว่าอังกฤษ เชื่อว่าจะเทา ๆ กัน คือเมตุคาที่สุดก็ป้องกันความเปนอิศรภาพเท่านั้น ไม่คิดคิมงหมายคินรนไปอย่างอื่น ยิ่งกว่าที่จะฟังหูทั้งสองฝ่าย แลยินยอมในเมื่อจำเป็นจะตองยินยอม¹

ในขณะที่เกี่ยวกับท่าทีของไทยที่จะพยายามให้รัสเซียเข้าแทรกแซงสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยก็ได้ทำให้ผู้นำของรัฐบาลไทยบางท่านเกิดความระแวงว่า รัฐบาลไทยลดความไว้วางใจที่เคยมีต่อรัฐบาลอังกฤษ โดยเฉพาะนายโรแลง ยักแมงส์ (Rolin Jacquemyns ภายหลังเป็น เจ้าพระยาอภัยราชา) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ผู้เป็นบุคคลสำคัญที่สุดผู้หนึ่งในคณะ รัฐบาลไทยที่สนับสนุนอังกฤษ ถึงกับ

¹ กจข., ร.5 ฝ.38/2, "พระราชหัตถเลขา ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ," กรุงเทพฯ, 6 กันยายน ร.ศ. 112.

ร่อนนอก ร่อนใจในการที่ไทยจะไปเล่นกับรัสเซีย... แกงชู
 ขาพระพุทธเจ้า [กรมหลวงเทเวศวงศ์] ในการที่คิดถอนตัว
 หาท่างที่จะตกลงให้สำเร็จแล้วกันโดยที่กับฝรั่งเศส... ว่า ถ้า
 ไทยยอมแล้วจะเกิดเหตุใหญ่ที่อังกฤษจะเห็นว่า เป็นเมืองอ่อนแอ
 ก็จะคิดแข่งกันกับฝรั่งเศสเสียใหม่เป็นของไทยเหลือเลย¹

"ความร่อนนอก ร่อนใจ" ดังกล่าว มีข้อสรุปที่สอดคล้องไปกับนโยบายของจักรวรรดินิยมในขณะ
 นั้นอยู่มาก แต่ทว่าตลอดระยะเวลาวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ก็ไม่ปรากฏเอกสารการติดต่อกันระหว่าง
 ไทยกับรัสเซียฉบับใดที่มีลักษณะเกินไปกว่า "การทาบตาม" ของรัฐบาลไทย และ "ความ
 เห็นใจ" ของรัฐบาลรัสเซีย

อย่างไรก็ดี ไม่ต้องสงสัยเลยว่ารัฐบาลอังกฤษเองก็พยายามจับตามองดูความ
 สัมพันธ์ทางการเมืองอันดีระหว่างฝรั่งเศสและรัสเซียว่า จะมีผลประการใดต่อวิกฤตการณ์ที่
 เกิดขึ้นระหว่างฝรั่งเศสและไทยในระหว่าง ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ภายหลังกรณีพิพาทในเดือนกรกฎาคม รัฐบาลอังกฤษดูเหมือนจะหวั่นไหวต่อข่าวลือที่ว่า
 รัฐบาลรัสเซียให้คำมั่นที่จะสนับสนุนรัฐบาลฝรั่งเศสอย่างเต็มที่เกี่ยวกับสถานการณ์ในประเทศไทย และ
 ใค้จัดส่งกองเรือรบเข้ามาในบริเวณดังกล่าว ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริงผลประโยชน์
 และฐานะของอังกฤษในประเทศไทยย่อมจะต้องถูกกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง และสถานการณ์
 การทางการเมืองระหว่างประเทศโดยทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะต้องเปลี่ยนแปลง
 ไปในทางที่เป็นอันตรายต่ออังกฤษ รายงานที่ได้รับจากอุพูตของคนที่เซนต์ปีเตอร์
 สเบิร์ก (St. Petersburg) ที่ปฏิเสธข่าวลือข้างต้นโดยอ้างทัศนะที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ
 พิมพ์ของทางราชการรัสเซีย ซึ่งแสดงให้เห็นท่าทีเป็นกลางของรัฐบาลรัสเซียที่มีต่อเหตุการณ์
 ในประเทศไทย² แม้จะทำให้รัฐบาลอังกฤษพอจะมั่นใจได้ว่า รัฐบาลรัสเซียจะไม่เข้าแทรกแซง

¹ กจข., ร.5 ผ. 18.2/3, "กรมหลวงเทเวศวงศ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ," กรุงเทพฯ, 10 กันยายน ร.ศ. 112.

² FOCP/III, "Howard-Lord Rosebery," No. 203, Conf., St. Petersburg: Aug. 1, 1893.

ด้วยการสนับสนุนฝรั่งเศสในเหตุการณ์นี้โดยตรง แต่อย่างน้อยที่สุดรัฐบาลอังกฤษก็ยังคงเกรงว่า รัสเซียอาจฉวยโอกาสจากสถานการณ์นี้โดยคนี่แสวงหาผลประโยชน์และสร้างอิทธิพลของตนขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รายงานที่อัครราชทูตอังกฤษในไทยมีไปยังรัฐบาลของตนในตอนปลายเดือนสิงหาคมที่ว่า กงสุลรัสเซียที่สิงคโปร์ได้เคยพยายามเจรจาขอเช่าสัมปทานเกาะภูเก็ตจากรัฐบาลไทยเพื่อใช้เป็นสถานีเชื้อเพลิงในระหว่างที่กงสุลผู้นี้เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ ในตอนต้น ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2435) ¹ นั้นเห็นได้ชัดว่า สร้างความวิตกแก่รัฐบาลอังกฤษมาก แม้ว่าตามรายงานข้างต้นความพยายามของกงสุลรัสเซียจะไม่ประสบความสำเร็จ แต่กระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ (Colonial Office) ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับกิจการรัฐในอารักขาของอังกฤษในปลายยุคก็ได้อิงการรายงานดังกล่าวด้วยความระมัดระวัง และมีความเห็นว่า "เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาอย่างที่สุด ที่มหาอำนาจยุโรปอื่นใดนอกจากอังกฤษจะสมควรมีสถานีเชื้อเพลิง หรือแม่แต่ผลประโยชน์อื่น ๆ อยู่ในคาบสมุทรมลายู ไม่ว่าจะจุดใดก็ตามบนฝั่งทะเลทั้งสอง นับจากเขตแดนตะนาวศรีลงไปจนถึงสิงคโปร์"² ความเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลอังกฤษตระหนักดีว่ารัสเซียคงจะไม่ละความพยายามที่จะมีสถานีเชื้อเพลิง ณ ที่ใดที่หนึ่งในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อเสริมสร้างแสนยานุภาพและอิทธิพลของตนเพื่อแข่งกับอังกฤษ

ระยะภายหลังวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ความสัมพันธ์โดยทั่วไประหว่างรัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลไทยยังคงดำเนินไปในลักษณะเดิมที่มีรากฐานสำคัญอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างพระราชวงศ์ สำหรับในทางด้านการเมืองเห็นได้ชัดว่า แม้รัฐบาลฝรั่งเศสจะได้พยายามทำสงครามจิตวิทยาให้รัฐบาลไทยตระหนักถึงความร่วมมือทางการเมืองอันดียิ่งในยุโรประหว่าง

¹FOCP/III, "Jones-Lord Rosebery," No. 77, Tel., P [olitical]..

Bangkok: Aug. 27, 1893.

²FOCP/III, "Colonial Office-Foreign Office," No. 349,

Conf., London: Aug. 29, 1893.

รัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลรัสเซียในขณะนั้น¹ แต่รัฐบาลไทยก็ดูเหมือนจะไม่เชื่อว่าการรวมมืออันดีระหว่างรัฐบาลทั้งสองจะมีผลกระทบกระเทือนถึงไทย ดังนั้นเมื่ออัครราชทูตอังกฤษในไทยได้รับคำสั่งจากรัฐบาลของตนให้ค้นหาข้อเท็จจริงของชาวสยามในตอนต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ที่ว่า รัฐบาลฝรั่งเศสได้ยกเกาะเสม็ด (Koh Samit) ซึ่งอยู่ในอ่าวไทยทางตะวันออกใกล้กับจังหวัดชลบุรีให้กับรัสเซียเพื่อใช้เป็นสถานีเชื้อเพลิงนั้น รัฐบาลไทยจึงปฏิเสธชาวรัสเซียว่าด้วยความมั่นใจ "ในพระราชหฤทัยอันประเสริฐยิ่งของพระเจ้าซาร์ [แห่งรัสเซีย] ที่จะไม่ยอมรับดินแดนใด แม้แต่เกาะเสม็ดได้ เป็นมรดกการจากฝรั่งเศส ซึ่งพระองค์ยอมตระหนักก็ว่า การยอมรับเช่นนั้นอย่างน้อยที่สุดก็ไม่เป็นที่พึงใจของประเทศสยาม"² นอกจากนั้นแม้ว่ารัฐบาลไทยจะล้มเหลวในการพยายามในระหว่าง ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ที่จะได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลรัสเซียในการคลี่คลายปัญหาของไทย ทั้งข้าราชการไทยส่วนใหญ่ก็ไม่เชื่อว่ารัสเซียจะให้ความสนับสนุนไทยจริง ๆ³ แต่รัฐบาลไทยก็ยังคงมีความเห็นว่า ในกรณีที่เกิดความจำเป็นอันเนื่องมาจากการขัดแย้งกับฝรั่งเศส รัฐบาลไทยไม่มีทางเลือกอื่นใดนอกจากการขอให้รัสเซียเป็นผู้ไกล่เกลี่ย⁴ อย่างไรก็ดี ทรายจนกระทั่งถึงการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันใน ค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441) ไม่ปรากฏว่ามีกรณีการขัดแย้งที่รุนแรงจนรัฐบาลไทยต้องดำเนินการขอความช่วยเหลือจากรัสเซีย

¹ ดูตัวอย่างกรณีนี้ได้ ใน กจข., ร.5 ผ. 18/11, "A. Pavie-Prince Devawongse," Translation No. 13810, Bangkok: Oct. 30, 1893.

² กจข., ร.5 ผ. 2/3, "Prince Devawongse-Rolin Jacquemyns," Copy, Bangkok: Nov. 5, 1893.

³ กจข., ร.5 ผ. 18/4, "Prince Svasti-Prince Sonapandit," London: Oct. 20, 1893.

⁴ กจข., ร.5 ผ. 38/2, "H.M. King Chulalongkorn-Prince Svasti," Tel., Saraburi: Dec. 23, R.S. 115(1896).